

JOURNAL OF GASTRONOMY HOSPITALITY AND TRAVEL

ISSN: 2619-9548

Journal homepage: www.joghat.org, <http://dergipark.gov.tr/joghat>

Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel (JOGHAT)

2020 – Volume: 3 Number: 1

Page: 112-121

Received: 20/05/2020

Revised: 07/06/2020

Accepted: 12/06/2020

Araştırma Makalesi (Research Article)

TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN COVID-19 SALGININA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ (OPINIONS OF UNDERGRADUATE TOURISM STUDENTS ON THE COVID-19 OUTBREAK)

Ceyhun AKYOL* (orcid.org/0000-0001-5542-7309)

*Artvin Çoruh Üniversitesi Artvin Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Artvin, Türkiye

ÖZET

Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkıp dünyaya yayılan Covid-19 salgını, küresel bir sorun haline gelmiştir. Tüm dünyayı saran bu salgın Türkiye'yi de etkilemiş, tüm endüstrileri olduğu gibi turizme de önemli derecede olumsuz etkisi olmuştur. Konu ile ilgili tüm turizm paydaşlarının görüşlerinin önem arz ettiği bu kriz ortamında, bu araştırmada turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgınına yönelik görüşleri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak katılımcılardan veri elde edilmiş, bu veriler betimsel analiz ile değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma neticelerine göre Covid-19 salgınının Türkiye'deki turizm faaliyetlerini özellikle iktisadi açıdan olumsuz etkilediği görüşü ön plana çıkmaktadır. Salgın sonrası birçok kurum ve kuruluşta güvenlik ve sağlık konularında belli kurallar ve denetimler geleceği, kitle turizminin azalarak daha çok bireysel hizmetler verileceği, rakip ülke destinasyonlarına nazaran süreç iyi yönetildiği için salgın sonrası Türkiye'ye taleplerin tekrar başlayacağı gibi öngörüler katılımcıların görüşleri arasındadır. Katılımcıların diğer görüşleri arasında, salgın sonrası turizm işletmelerinin değişim, yatırım ve mobil iletişim konularına ağırlık vermesi yer almakta olup, Covid-19 salgınının zararlarının yanı sıra, destinasyonların ve turizm işletmelerinin bu süreçte kendilerini yenileme imkânı bulduğu görüşü de araştırmadan elde edilen bir başka sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Covid-19, Turizm, Üniversite Öğrencisi

ABSTRACT

The Covid-19 epidemic, which emerged in Wuhan, China and spread to the world, has become a global problem. This epidemic surrounding the world has also affected Turkey and has had a significant negative impact on tourism as well as industries. In this crisis environment, where the opinions of all tourism stakeholders on the subject are important, the opinions of undergraduate tourism students on the Covid-19 outbreak were examined in this research. The data were obtained from the participants using the semi-structured interview technique, which is one of the qualitative research methods, and these data were evaluated by descriptive analysis. According to the results of the research, the participants agree that the Covid-19 outbreak negatively affects the tourism activities especially about economic view in Turkey. Participants also express their views on the issues that certain rules and controls about security and health will be given to many institutions and organizations after the epidemic, mass tourism will decrease and more individual services will be given, and the demands will be repeated for our country after the epidemic, as the process is well managed compared to the destination countries. Other opinions of the participants include the emphasis about tourism businesses on change, investment and mobile communication issues, and the opinion that the destinations and tourism businesses had the opportunity to renew themselves in this process was another result obtained from the research.

Keywords: Turkey, Covid-19, Tourism, University Student

*To cite this document: Akyol, C. (2020). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Covid-19 Salgınına Yönelik Görüşleri, 3(1), 112-121.

DOI: 10.33083/joghat.2020.35

Corresponding Author: ceyhunakyol@artvin.edu.tr

1. Giriş

Covid-19 virüsü neticesinde yaşanan salgın ve sonrasındaki gelişmeler doğrultusunda, alanında uzman birçok kişi, artık günümüz dünyasının değişeceğini, “yeni bir dünya” veya “farklı bir çağ” kurulacağı gibi ifadeler kullanılarak endüstrilerle ilgili farklı yorumlarda bulunmaktadır (Budak ve Korkmaz, 2020: 75; Gössling vd., 2020: 1; Özkoçak vd., 2020: 1193). Oluşabilecek farklılıklardan en çok etkilenmesi muhtemel endüstrilerden biri de turizmdir. İnsanları bir araya getiren, kaynaştıran bir bağ olarak da ifade edilebilen turizm, daha önceki dönemlerde farklı destinasyonlarda yaşanan terör, darbe, savaş, bombalama, deprem gibi krizlerden çok farklı bir durumla karşı karşıyadır. Çünkü bahsi geçen bu krizler, belli ülke veya bölgelerin genelinde yaşanmış ve bu krizlere çözüm üretilmiştir. Fakat içerisinde bulunduğumuz küresel kriz ortamında, düşünüldüğünden ve tahmin edildiğinden de ciddi gelişmeler yaşanmakta ve sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Küresel bir etki yaratan Covid-19 salgını turizm endüstrisini derinden etkilemiş, endüstrinin tüm aktör ve paydaşlarının faaliyetlerini duraksatmıştır. En önemli ögesi insan olan turizm endüstrisinin bu salgından etkilenmemesi mümkün değildir. Çünkü turizm faaliyetlerine katılan birey için güvenlik ve sağlık faktörleri ön plandadır. Güvenlik önlemlerinin alınmadığı, sosyal ve fiziksel mesafelerin dikkat edilmediği, hijyen kurallarının hiçe sayıldığı turistik bir ortamda yerli veya yabancı ziyaretçi vakit geçirmek istemeyecek, turizm hareketlenmelerine katılmayacaktır.

Küresel turizm hareketlerindeki azalma ivmesi, turizm gelirlerindeki azalmayı ve ekonomik kaybı da beraberinde getirmiştir. Seyahat hareketlerinin yüksek %80 oranlarında durduğu (Erol, 2020: 220; UNWTO, 2020: 4) bu salgın ortamında özellikle İtalya, Fransa ve İspanya gibi turizm ülkelerinin Covid-19 salgın sürecine müdahalede geç kaldıkları konu ile ilgili otoritelerin ortak görüşüdür. Dünya turizm liginde liderliğe oynayan bu ülkelerin Covid-19 salgınına olan yavaş ve etkisiz yaklaşımları Avrupa ve dünya genelindeki vaka ve ölüm sayılarının artmasını da beraberinde getirmiştir. Yaşanılan bu küresel sorun, küresel ölçüde etkiler göstermekte (Çobanoğlu, 2020: 42), diğer yandan ise Türkiye vaka ve ölüm sayıları ile oranları açısından iyi ülkeler arasında görülmektedir (Kutlu, 2020: 341).

Ulusal ve uluslararası literatürde araştırma konusu ile ilgili çalışmalar az olmakla birlikte son dönemde hızla artış göstermektedir. Araştırma kapsamında turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgını ve yaşanan gelişmelere yönelik görüşleri incelenmiş, konuya yönelik düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Covid-19

Covid-19 ile ilgili vaka başlangıç tespitleri, Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin Ofisi'nde, 31 Aralık 2019'da Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde yapılmış olup 7 Ocak 2020'de daha önceleri insanlarda tespit edilmemiş yeni bir koronavirüs olarak tanımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020: 7). Ateş, öksürük, nefes yetmezliği gibi solunum belirtileri ile ortaya çıkan bu virüs, Wuhan şehrindeki deniz ürünleri ve hayvan satış yerlerinden çoğalarak Çin, Avrupa, Amerika başta olmak üzere tüm dünyada etkili bir salgına dönüşmüştür (Sağlık Bakanlığı, 2020; Vetter vd., 2020: 1; Wang vd., 2020: 1; Zu vd., 2020: 4).

11 Mart 2020 tarihinden itibaren dünya genelinde etkili olan, önceleri “epidemi”, sonraları ise özellikle seyahat eden bireylerin taşıyıcı fonksiyonları sebebiyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” olarak ilan edilen Covid-19 salgını (Cucinotta ve Vanelli, 2020: 157; Çitil, 2020: 7) birçok ülkeyi ve endüstriyi olumsuz yönde etkilemiştir. Salgın, günümüz toplum yaşantılarının ciddi anlamda iç içe olması ve küreselleşmenin de etkisiyle dünya genelinde hissedilmiştir (Macit, 2020: 2). Çin'in Wuhan kentinden yayılan bu virüs dalgası 200'e yakın ülkeyi etkisi altına almıştır.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, 05.06.2020 tarihi itibarıyla dünya genelindeki Covid-19 vaka sayısı 6.924.323 iken, virüs sebebiyle ölen kişilerin sayısı ise 400.258'dir (worldometers.info, 2020). Türkiye genelindeki rakamlara bakıldığında ise, 6 Haziran itibarıyla vaka sayısı 169.218, vefat sayısı 4.669 olarak görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2020).

Yaklaşık üç ay içerisinde (Mart-Nisan Mayıs 2020) olgu sayılarındaki hızlı ve önlenemez yükseliş Covid-19'u tüm dünyayı tehdit eden bir salgına dönüştürmüştür (Karcıoğlu, 2020: 55). Salgın küresel bir özellik kazandıkça, iktisadi yaşantıdan sosyal ve kültürel ilişkilere, sağlık endüstrisinden tedarik zincirlerine kadar geniş çaplı bir yelpazede yaşamın tamamını etkilemekte, bu durum küreselleşmenin yaşandığı her alana yansımaktadır (Ulutaş, 2020: 10).

3. Covid-19 ve Turizm İlişkisi

Covid-19, bireylerin yaşantısını önemli derecede etkileyen ve küresel anlamda ekonomik krizi tetikleyen bir gelişme olmuştur. Bu pandeminin turizm endüstrisi açısından önemli derecede somut etkileri olmakla birlikte, salgın başta turizm işletmeleri ve çalışanlarını olmak üzere tüm destinasyonları olumsuz derecede etkilemiştir (Bahar ve İlal, 2020: 129). Ülkelerin uyguladığı tedbir niteliğindeki ülke giriş-çıkış yasakları, uygulanan karantinalar, iptal edilen organizasyonlar ve seyahat kısıtlamaları turizm endüstrisini ve aktörlerini doğrudan etkileyen gelişmeler olmuştur (Acar, 2020: 7; Strielkowski, 2020: 1).

Ülkelerin nüfus oranları, vaka sayıları, ölüm oranları gibi veriler incelendiğinde Covid-19 salgınının insan hareketliliğinin yoğun olduğu kıta, ülke ve bölgelerde daha fazla olduğu görülmektedir. Dünyanın en önemli turist bölgelerinden olan Akdeniz ve Avrupa destinasyonları, Orta ve Kuzey Amerika destinasyonları ile Asya-Pasifik Bölgesinin özellikle turizm hareketleri sebebiyle salgın sürecini olumsuz derece etkilemiştir (ILO, 2020: 2; Yılmaz, 2020: 42). Covid-19 salgını nedeniyle tatil amaçlı seyahatlerin ve yolcu taşımacılığının olumsuz etkilenmesi, 2020 yılının ilk 3 ay verilerine göre dünya genelindeki havayolu hareketliliğinin %12 azalmasına sebep olmuştur (ACI, 2020: 10). Bu gelişme, turizm amaçlı seyahat oranlarında %30'a kadar varan bir azalışa neden olması muhtemel bir senaryo olarak görülmektedir (UNWTO, 2020: 5).

Turizm, Covid-19 salgınından en çok etkilenen endüstrilerin başında gelmektedir. Ekonomisi turizm endüstrisi ağırlıklı olan ülkelerin ve destinasyonların bu salgın sürecinde zorlandıkları ve zorlanacakları aşikârdır. Diğer yandan turizm hareketlerinden dolayı olarak etkilenen endüstriler de Covid-19 salgınının turizmi çok fazla etkilememesini ümit etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler kapsamındaki benzer coğrafyalar, turizm geliri elde etmek amacıyla özellikle yaz aylarını beklemektedir. Fakat Çin'den başlayarak dünya geneline yayılan Covid-19 salgını turizmcileri zor ve çaresiz durumda bırakmıştır. Covid-19 salgını sonrası turizm endüstrisinin tüm aktörlerinin kara kara düşündüğünü görebilmek hiç de zor değildir. Bugüne dek bölgesel açıdan pek çok krizi atlatan Türkiye (ekonomi, terör, deprem, darbe), günümüz koşullarında küresel bir tehlike ile karşı karşıyadır. Önceki yıllarda farklı alanlarda yaşanan krizler Türkiye'yi bu konularda tecrübelendirmiş fakat iktisadi ve istatistiki anlamda olumsuz rakamlarla karşı karşıya bırakmıştır.

Covid-19 küresel salgınının gelir ve tedarik zincirleri üzerindeki etkisi, finans, yatırımcı, nakit, işletmeci gibi aktörleri oldukça etkilemiştir (Deloitte, 2020: 1). Bu bağlamda tüm turizm paydaşlarının etkin ve verimli bir biçimde hareket etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de turizm faaliyetlerini yöneten resmi kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığınca, turizm işletmelerinin bu süreçten en az şekilde etkilenmeleri için Covid-19 ve hijyen uygulamaları söz konusudur. Bu uygulamalardaki temel amaç, pandeminin olumsuz etkilerinin sona ereceği döneme hazırlık olarak, işletmelerin faaliyetlerine yeniden başlayacağı döneme hazırlanmaları, ziyaretçilerin salgın bulaşma endişelerini ortadan kaldırarak yüksek hijyen ve güvenlik beklentilerini karşılayabilmeleridir. Bu uygulamalar, turizm işletmelerindeki süreç yönetimini, standartların belirlenmesini ve protokollerin hazırlanmasını kapsamaktadır. Uygulamalar ayrıca misafirlerin işletmelere girişi, personel için alınacak önlem ve uygulamalar, genel alanlarda düzenlemeler (odalar, mutfaklar, yeme&içme üniteleri, yüzme havuzları ve plajlar, fitness salonları & SPA, animasyon salonları), güvenlik, işletme taşıtları, personel konaklama üniteleri ve lojmanlar, atık yönetimi, haşere ve zararlılarla mücadele, satın alma, mal kabulü ve depolama, acil durum ve izolasyon başlıklarını kapsamaktadır (TGA, 2020: 3).

İnsandan insana yayılan bu hastalıktan korunmanın en etkili yolu, insanlarla mesafeyi ayarlayabilmektir. Dolayısıyla, turizm işletmelerinin olduğu kadar yerli ve yabancı ziyaretçiler de Covid-19 küresel salgının getirdiği zorunlulukları uygulamakla mükelleftir. Konaklama, yiyecek-icecek, ulaştırma ve eğlence gibi turizmin temel unsuru olan işletmelerin atacağı adımlar ve alacağı önlemler kadar tüketicilerin de bu konulara dikkat etmesi gerekmektedir. Tüm bu önlemler sağlık güvenliği ağırlıklı olacak (Atay, 2020: 170), bu durum hijyen ortamını sağlayıcı birer faktör olacaktır fakat, diğer yandan bu durum işletmelerin daha az misafir ağırlamalarına sebebiyet verecektir. Türkiye 2019 yılında 52 milyon turist ağırlamış, turizmden 35 milyar dolar gelir elde etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Türkiye için turist sayısının turizm gelir esnekliği dikkate alınarak bir hesaplama yapıldığında, turist sayısındaki %10'luk bir azalmanın turizm gelirlerinde de yaklaşık %10'luk bir azalmaya yol açacağı öngörülmektedir (Demir, 2020: 15).

4. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın amacı ve önemine değinilerek yöntem, evren ve örneklem, veri toplama aracı, sınırlılıklar ile geçerlilik ve güvenilirlik bilgilerine yer verilmektedir.

4.1. Amaç ve Önem

Bu çalışmada turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin dünya genelinde yaygınlık gösteren Covid-19 virüsü salgını ile ilgili düşüncelerine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların Covid-19 salgınının Türkiye turizm endüstrisine etkisi, salgın sonrası Türkiye’deki turizm faaliyetlerindeki değişiklik beklentileri, turizm işletmelerinin salgın sonrası izlemesi gereken süreçler ve salgının Türkiye turizm endüstrisine muhtemel faydaları gibi soruların yanıtları bulunmaya çalışılmıştır. Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgınına yönelik düşünceleri, mezuniyetleri sonrası endüstride karşılaşılabilecekleri benzer veya farklı kriz ortamlarına bakışları ve yaklaşımlarına yönelik tutumları hakkında önbilgi sunar niteliğinde olacaktır.

4.2. Yöntem

Yöntem, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te “Bilimde belli bir neticeye ulaşabilmek adına bir doğrultusunda izlenen yol, metot” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2020). Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. “Olgu, olay ve davranışların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konulması amacıyla ilişkilerin, etkinliklerin ve durumların izlendiği araştırma” olarak ifade edilen (Büyüköztürk vd., 2013: 265) nitel araştırmalar, katılımcıların konuyu tüm yönleriyle anlama ve tanımlama çabalarını kapsamaktadır (Kıncal, 2013: 54).

4.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2019-2020 eğitim-öğretim bahar yarıyılında Artvin Çoruh Üniversitesi (AÇÜ) Arhavi Meslek Yüksekokulu (MYO) Turizm ve Seyahat Hizmetleri ile Turizm ve Otel İşletmeciliği programları 2. sınıflarına kayıtlı 17 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin tamamı araştırmaya dâhil edilmeye çalışılmış fakat 7 öğrenci yoğunluğunu sebep gösterdiği için 10 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

4.4. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında deneysel (ampirik) araştırmalarda kullanılan birincil veri tekniklerinden görüşme (mülakat) yoluyla veri toplanmıştır. Araştırmada bazı konularda derinlemesine bilgi edilmek istendiği için yarı yapılandırılmış görüşme türü tercih edilmiştir (Coşkun vd., 2017: 101). Bu görüşme türünde araştırmacı mülakat sorularını katı bir düzende kullanmamakta, soruları daha çok rehber görevi ile yönlendirmektedir (Şencan, 2005: 539).

Verilerin toplanmasında kullanılan görüşme tekniğinde katılımcılarla yüz yüze, telefonla veya diğer görsel/işitsel iletişim araçlarıyla irtibat sağlanabilmektedir (İslam, 2013: 40). Araştırma soruları hazırlanırken yazın taraması yapılmış (Demir vd., 2020; İbiş, 2020; Yakar vd., 2020), oluşturulan mülakat formu ile 10 üniversite öğrencisinden 4-15 Mayıs 2020 tarihleri arasında internet ve telefon aracılığıyla sesli ve görüntülü iletişim kurularak araştırmanın konusuna yönelik veriler elde edilmiştir. Mülakatlarda katılımcıların bilgisi dâhilinde ses ve görüntü kaydı gerçekleştirilmiştir.

Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgını ile ilgili görüşlerinin tespiti amacıyla gerçekleştirilen araştırma doğrultusunda, katılımcılara mülakatlar aracılığıyla şu sorular sorulmuştur:

- Salgının Türkiye turizm endüstrisine etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Salgın sonrası Türkiye’deki turizm faaliyetlerinde ne gibi değişiklikler olmasını bekliyorsunuz?
- Salgın sonrası turizm işletmelerinin izlemesi gereken süreçler hakkında fikirleriniz nelerdir?
- Salgının Türkiye turizm endüstrisine zararlarının yanı sıra varsa faydaları nelerdir?

4.5. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirme aşamasında, betimsel analiz yöntemi uygulanarak toplanan bilgilerin özgünlüklerine sadık kalınmaya çalışılmış, verilerin gerekli yerlerde alıntı yapılmasına olanak sağlanmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin özgünlüklerine bağlı kalınarak, katılımcıların ifade, yazı ve doküman içeriklerinden yararlanılarak alıntılarının yapılması, verilerin betimsel bir anlayışla ortaya çıkmasıdır (Katip, 2019: 33). Analiz aşamasında katılımcıların konu ile ilgili görüşleri sıralanarak, doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

4.6. Sınırlılıklar

Çalışma konusu ile ilgili ulusal ve uluslararası araştırmaların ve kaynakçanın yetersizliği ile örneklem sayısının oluşmasında katılımcıların uzaktan eğitim süreci ile ilgili yoğunlukları araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

4.7. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Geçerlilik konusu nitel araştırmalarda bulguların doğruluğunu, güvenirlilik ise bulguların tekrar edilebilirliğini konu edinir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 255). Bu doğrultuda, geçerliliğin sağlanması adına önemli ve gerekli adım ile kıstaslar olan konunun tarafsız gözlemlenmesi, sonuçlara ulaşmak amacıyla izlenen sürecin net olarak ifade edilmesi ve toplanan verilerin detaylandırılarak raporlanması araştırmacı tarafından dikkate alınan hususlar olmuştur.

Araştırmanın güvenirliliğini oluşturabilmek adına ise çalışmanın veri kaynağı net olarak tanımlanmış, ulaşılan verilerle ilgili sınırlılıklar, veri elde etme ve analiz yöntemi açıkça ifade edilmiştir. Mülakatlar esnasında ses ve görüntü kaydı ile elde edilen verilerin bilgisayar ortamında depolanması da güvenirlilik faktörlerindedir. Ayrıca, araştırma bulguları doğrudan paylaşılmış ve sonrasında yorumlar yapılmıştır.

5. Bulgular ve Yorum

Elde edilen veriler değerlendirilerek birtakım bulgulara ulaşılmıştır. AÇÜ Arhavi MYO Turizm ve Seyahat Hizmetleri ile Turizm ve Otel İşletmeciliği Programları 2. sınıfta eğitim gören öğrencilerin Covid-19 salgınına yönelik görüşlerini almak amacıyla katılımcılara dörder soru yöneltilmiş, gerçekleştirilen mülakatlar aracılığıyla elde edilen cevaplar ve düşünceler derlenerek doğrudan alıntılar yapılmıştır. Katılımcıların Ö.1 (Öğrenci.1) ve sırasıyla kodlanması ile mülakatlar neticesinde ulaşılan verilerin analizleri yapılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Profili

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Program
Ö.1	22	E	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.2	22	E	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.3	21	E	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.4	21	E	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.5	21	E	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.6	22	K	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.7	22	K	Turizm ve Seyahat Hizmetleri
Ö.8	22	E	Turizm ve Otel İşletmeciliği
Ö.9	22	E	Turizm ve Otel İşletmeciliği
Ö.10	21	E	Turizm ve Otel İşletmeciliği

Araştırmaya katılan öğrenciler Tablo 1’de görüldüğü üzere 21 (%40) ila 22 (%60) yaşlarında olup 8 erkek (%80) ve 2 kadından (%20) oluşmaktadır. Katılımcıların programları incelendiğinde ise 7 öğrencinin Turizm ve Seyahat Hizmetleri programında (%70), 3 öğrencinin ise Turizm ve Otel İşletmeciliği programında (%30) eğitim aldıkları görülmektedir.

5.1. Covid-19 Salgınının Türkiye’deki Turizm Endüstrisine Etkisine Yönelik Düşünceler

Covid-19 salgınının Türkiye'deki turizm endüstrisini genel hatlarıyla olumsuz etkilediği tüm katılımcıların (Ö.1, Ö.2, Ö.3, Ö.4, Ö.5, Ö.6, Ö.7, Ö.8, Ö.9, Ö.10) ortak görüşüdür (%100). Salgın sebebiyle ülkenin ve turizm endüstrisinin özellikle ekonomik açıdan etkileneceğini belirten katılımcılar (Ö.1, Ö.2, Ö.3, Ö.4, Ö.8, Ö.10) ülke turizm faaliyetlerinin yavaşlayacağını, hatta bir süre de olsa duracağı görüşündedir (%60). Katılımcıların bir kısmı (Ö.3, Ö.4, Ö.9) turizmden elde edilen döviz girdisinin olumsuz etkilendiğini (%30), diğer kısmı da (Ö.1, Ö.2, Ö.5, Ö.6, Ö.7, Ö.8, Ö.10) salgından olumsuz etkilenen en önemli kesimin turizm işletmeleri olduğunu ifade etmektedir (%70).

Covid-19 salgınının Türkiye'deki turizm endüstrisine yönelik etkileri ile ilgili bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Ö4: “Covid-19 salgını ile birlikte yurt içi ve yurt dışı ulaşım kısıtlamaları başladı. Bu sebeple destinasyonların ziyaret edilme olanağı ortadan kalktı. Özellikle güvenlik ve sağlık sebepleriyle yerli ve yabancı ziyaretçilerin turizm faaliyetlerine katılamaması, destinasyonlara döviz girme ihtimalini olumsuz yönde etkiledi.”

Ö6: “Salgın ile birlikte özellikle uluslararası seyahatler tamamen durma noktasına geldi. Birçok ulaşım aracının sefer planları iptal oldu, turistlerin seyahat planları ertelendi. Bu sebeplerle turizm işletmeleri doluluk yakalayamadı ve iş imkânı yaratamadı. Bu sıkıntılı süreçten destinasyonlardaki yerel halk ve esnaf da mutlaka olumsuz etkilenecektir. Çünkü yerel halk ve esnaf, destinasyondaki turizm işletmelerinin en önemli tedarik kaynaklarıdır.”

Ö8: “Salgından tüm endüstri işletmelerinin olduğu gibi turizm işletmeleri de oldukça etkilenmiştir. Özellikle turizm çalışanları etkilenen grupların en önemli ögesidir. Turizm işletmelerinin bu salgın süresince ve sonrasında hizmet veremeyecek durumlara gelmesi tüm işletmelerin doluluk ve hizmet oranlarını düşürecektir. Tüm turizm işletmelerinin ve çalışanlarının bu süreci zor atlatacaklarını düşünüyorum.”

5.2. Covid-19 Salgını Sonrası Ülke Turizm Faaliyetlerinde Beklenen Değişikliklere Yönelik Düşünceler

Katılımcılara göre Covid-19 salgını sonrası ülke turizm faaliyetlerindeki muhtemel değişiklikler arasında en göze çarpan beklenti (Ö.1, Ö.2, Ö.3, Ö.6, Ö.7, Ö.10) turizm işletmelerinin hijyen ve sosyal mesafe konularında kural ve denetim çerçevelerinde çeşitli önlemler alacağı yönündedir (%60). Ayrıca yerli ve yabancı ziyaretçilerin tatil anlayışlarında önemli değişiklikler olacağı da katılımcıların (Ö.4, Ö.5, Ö.8, Ö.9) görüş bildirdiği konular arasındadır (%40).

Covid-19 salgını sonrasında ülke turizm faaliyetlerine yönelik olası değişimler çerçevesinde bazı katılımcılar şu şekilde görüş belirtmiştir:

Ö.2: “Günümüz tatil anlayışındaki kitle turizmi hareketlerinin azalacağını düşünüyorum. Destinasyonlara yönelik daha çok bireysel anlamda tatil organizasyonları artacak, tur paketleri bu düşünce doğrultusunda şekillenecektir. Ayrıca, kişiye veya kişilere özel pazar anlayışı güden niş pazar kavramı bu süreçten sonra daha fazla telaffuz edilecektir.”

Ö.7: “Ülke olarak ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişimimize devam edebilmek için en önemli araçlarımızdan biri olan turizm endüstrisini salgınla mücadelede alınan önlemler ve uygulamalar çerçevesinde çok iyi kullanmalıyız. Bu sıkıntılı süreci atlatabildiğimizde rakip destinasyonlara oranla Türkiye'nin tatil anlamında daha fazla tercih edileceğini düşünüyorum. Çünkü Covid-19 pandemi sürecini ulusal resmi organlar aracılığıyla iyi yönettik ve bu yönetim anlayışını dünyaya iyi yansıttık. Tabii ki kayıplarımız çok oldu ve bu konuda oldukça üzgünüz ama maalesef hayat devam ediyor.”

Ö.9: “Yerli ve yabancı ziyaretçilerin salgın sonrası turizm faaliyetlerine hemen adapte olabileceklerini düşünmüyorum. İnsanların mutlaka bir bekleme ve izleme süresi olacaktır. Zaten belli alışkanlıklar bir süreliğine de olsa ortadan kalkacaktır. Kalabalık sahiller, yoğun topluluk aktiviteleri gibi görüntüleri çok fazla görebileceğimizi düşünmüyorum. Bu süreçten sonra turizme katılan kişiler daha tenha yerleri tercih edecek, daha bireysel aktiviteler içerisinde yer almak isteyecektir.”

5.3. Covid-19 Salgını Sonrası Turizm İşletmelerinin İzlemesi Gereken Süreçlere Yönelik Düşünceler

Katılımcıların düşüncelerine göre (Ö.1, Ö.2, Ö.3, Ö.5, Ö.6, Ö.8, Ö.9), salgın sonrası turizm işletmeleri açısından çok fazla değişimler olacak ve bu duruma ihtiyaç duyulacaktır (%70). Salgın sonrası işletme ve tüketiciler arasında mobil iletişim öğelerinin sıklıkça kullanılacağı yönünde görüş bildiren (Ö.1, Ö.3, Ö.4, Ö.6, Ö.7, Ö.10) katılımcılar (%60), turizm işletmelerinin ve yöneticilerinin kriz yönetimini iyi bilmeleri gerektiğini, destek paketleri, yasa, yönetmelik gibi uygulamaları yakından takip etmeleri gerektiğini ve çalışanlara yönelik

uygulamaların ileriye düşünerek gerçekleşmesi gerektiğini (Ö.2, Ö.3, Ö.6, Ö.8, Ö.9, Ö.10) düşünmektedir (%60).

Covid-19 salgını sonrasında turizm işletmelerinin izlemesi gereken süreçlere yönelik bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Ö.1: *“Turizm endüstrisinde hizmet veren işletmeler açısından değişim kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Farklı bir yapılanmaya veya yönetim anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece işletmeler değil, tüm endüstri aktörlerinin içerisinde yer alacağı bir oluşum ile her kesime hitap edecek önlemler alınmalıdır. Sürecin bu şekilde yönetilmesi, sonraki adımların daha sağlam ve nitelikli atılabilmesini sağlayacaktır.”*

Ö.6: *“Bu süreç sonrası özellikle mobil ortamda hizmet veren işletmelerin ön plana çıkacağını ve tercih edileceğini düşünüyorum. Çünkü turistler özellikle süreç sonrası ilk zamanlar hiçbir şeye el sürmeden veya yaklaşımadan işlemlerini yapmaya gayret edecektir. Özellikle konaklama, yeme-içme ve ulaştırma işletmeleri mobil cihazlar aracılığıyla hizmet verme mecburiyetinde olacaktır.”*

Ö.8: *“Turizm işletmeleri günlük veya mevsimlik düşüncelerden uzaklaşmak zorundadır. Kısa vadeli adımlar veya hedeflerden ziyade bu tutumlarını orta veya uzun vadede ele almaları gerekmektedir. Sonuçta turizm dinamik yapıya sahip bir endüstridir. Kriz ortamlarından en çok ve çabuk etkilenen endüstrilerin de başında gelmektedir. Özellikle işletme sahiplerinin ve yöneticilerinin kriz yönetimi konusunda bilgi ve yetki sahibi olmaları gerekmektedir.”*

Ö.9: *“Konaklama, seyahat ve ulaştırma başta olmak üzere tüm turizm işletmeleri sunulan destek kredilerinden yararlanmalıdır. Salgın sonrası değişen veya değişmesi muhtemel yasa ve yönetmelikler en ince ayrıntısına kadar takip edilmeli, gözden kaçırılmamalı ve uyulmalıdır. İşletme çalışanlarına yönelik olarak daha ılımlı ve pozitif yöntemler geliştirilmelidir. Çünkü salgın sonrası işletmeleri ayağa kaldıracak olan yine bu çalışanlar olacaktır.”*

5.4. Covid-19 Salgınının Ülke Turizm Endüstrisine Faydalarına Yönelik Düşünceler

Covid-19 salgınının ülke turizm endüstrisine muhtemel faydaları ile ilgili katılımcıların genel düşüncesi (Ö.1, Ö.4, Ö.5, Ö.6, Ö.7, Ö.9) salgının turizm endüstrisine faydası olmadığı yönündedir (%60). Diğer yandan, salgın sebebiyle boş olan veya geç dolacak olan turizm işletmeleri tesislerini yenileme ve tadilat işlemleri için zaman bulduğu yönünde görüş belirten katılımcılar (Ö.3, Ö. 8) söz konusudur (%20). Bir başka düşünce ise (Ö.2, Ö.10), turizm alanlarının bu süreçte doğal ve kültürel özelliklerini yenilemek için fırsat yakaladığıdır (%20).

Covid-19 salgınının Türkiye turizm endüstrisine yönelik olası yararları hakkında bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Ö.1: *“Salgının faydası olduğunu düşünmek çok zor. Aksine her açıdan zararı oldu. Turizm hareketleri durma noktasına geldi. Tüm turizm işletmelerinin faaliyetleri neredeyse sıfır seviyesine indi. Böyle bir durumda salgının faydalarından bahsetmek mümkün değildir.”*

Ö.3: *“Salgın turizm endüstrisini mutlaka olumsuz etkiledi ama olumlu pencereden de bakmaya çalışırsak, işletmeler tesislerini yenileme ve tadilat yapma sürelerini uzatma şansı buldu. Destinasyonlar doğal güzelliklerini yenileme imkânı yakaladı. Salgın sonrası farklı alternatif turizm anlayışlarının ortaya çıkabileceğini de düşünüyorum.”*

Ö.5: *“Endüstrideki turizm işletmelerinin iş hacmi azaldı, cirolar düştü, istihdam olanakları kalmadı. Böyle bir ortamda salgının fayda sağlayabilecek yönlerine bakmak çok gerçekçi olmayacaktır. Birçok işletmenin küçülmeye veya daralmaya gideceğini hatta kapanabileceğini düşünüyorum.”*

Ö.10: *“Destinasyonların tercih edilmeme durumu özellikle yöre insanını biraz dinlendirmiş olabilir. Yerli ve yabancı ziyaretçilere hizmet verebilmek ve gelir elde edebilmek amacıyla destinasyonlardaki yerel halkın kendi yöre kültüründen uzaklaşmakta, kendi insanı ile iletişimi azalmakta hatta gelir kaybı nedeniyle kötüleşebilmektedir. Bu durum geçici bir süre de olsa ortadan kalkmıştır.”*

5. Sonuç ve Tartışma

Günümüz küresel şartları ve kriz ortamında, artık tüm ülkelerin ve insanların turizm faaliyetlerinden daha öncelikli ihtiyaçları söz konusudur. İnsanlar bu temel ihtiyaçları gidermeden, asıl gereksinimlerini karşılamadan iç ve dış turizm faaliyetlerinin tekrar eski günlere dönmesi çok uzak bir ihtimal gibi

gözükmektedir. Salgın mutlaka kontrol altına alınacaktır, fakat diğer endüstrilerin de yaşayacağı sıkıntılar turizmi etkileyecek ve turizm endüstrisinin toparlanması hiç de kolay olmayacaktır. Ulusal ve uluslararası araştırmalar göstermektedir ki (Folinas ve Metaxas, 2020; Gursoy vd., 2020; Günay vd., 2020) bu salgın süresince ve sonrasında turizm endüstrisinde yaşanan istihdam kayıpları devam edecek, kapanan turizm işletmeleri zor şartlarda açılmaya gayret gösterecek, ulaşım kısıtlamalarının kalkmasıyla ulaştırma işletmeleri kıpırdanacak ama bu durum iktisadi açıdan beklenildiği gibi yeterli olmayacaktır.

Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgınına yönelik görüşlerinin araştırıldığı çalışmada katılımcıların, salgının Türkiye'deki turizm endüstrisine etkisi, salgın sonrası ülke turizm faaliyetlerinde beklemedikleri değişiklikler, salgın sonrası turizm işletmelerinin izlemesi gereken süreçler ile salgının ülke turizm endüstrisine faydaları hakkında düşüncelerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda, katılımcılar salgının Türkiye'deki turizm endüstrisini genel olarak olumsuz etkilediğini ve bu olumsuz sürecin bir süre daha devam edeceği görüşünü belirtmişlerdir. Katılımcılara göre, özellikle iktisadi açıdan etkilenecek olan turizm endüstrisinde faaliyetler yavaşlayacak ve bir süre de olsa durma noktasına gelecektir.

Katılımcıların salgın sonrası ülke turizm faaliyetlerine yönelik beklentileri; kitle turizminin azalacağı, bireysel hareketlenmelerin çoğalacağı yönünde olup turizmde niş pazar uygulamalarının artacağını öngörmektedir. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin kalabalık ortamlar yerine daha tenha destinasyonları tercih etmesi de katılımcılara göre turizm endüstrisinde beklenen muhtemel gelişmelerdir. Ayrıca, birçok kamu ve özel kesim kuruluşlarının sağlık konusundaki denetimleri artıracığı, diğer yandan salgın sürecinin ve süreç boyunca sağlık hizmetlerinin diğer ülkelere göre daha iyi yönetildiği için salgın sonrası Türkiye'ye tatil amaçlı taleplerin hızla yükseleceği katılımcıların beklentileri arasındadır.

Araştırmaya katılım gösteren turizm öğrencileri, salgın sonrası turizm işletmelerinin izlemesi gereken en önemli sürecin değişim ve ihtiyaca göre yatırım olacağını düşünmektedir. Tüketiciler arasında özellikle mobil iletişim araçlarının ön plana çıkacağını, işletmelerin pazarlama ve uygulama adımlarını bu yönde atmaları gerektiğini düşünen katılımcılar, turizm işletmelerinin ve yöneticilerinin kriz yönetimini iyi kavramaları gerektiğini düşünmektedir. Katılımcılar ayrıca, işletme sahiplerinin ve idarecilerinin destek paketleri, yasa ve yönetmelik ile çalışanlara yönelik uygulamaları yakinen takip etmeleri gerekliliğinin altını çizmektedir.

Katılımcılar Covid-19 salgınına yönelik her ne kadar olumsuz düşüncelere sahip olsalar da, konu ile ilgili bazı olumlu düşüncelere de sahiptirler. Salgın süresince düşük doluluk oranları ile karşı karşıya kalma riski bulunan turizm işletmeleri, katılımcılara göre bu süreçte işletmelerini yenileme şansı bulabilecek ve gerekli tadilat işlemlerini gerçekleştirebilecektir. Katılımcılar ayrıca, destinasyonlar ile doğal ve kültürel güzelliklerin bu süreçte kendilerini yenileme imkânı bulduklarını belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgınına yönelik görüşleri turizm endüstrisinin diğer paydaşları ile de benzerlik göstermektedir. Salgının seyahat acenteleri üzerine etkisinin araştırıldığı çalışmada (İbiş, 2020) sektör temsilcileri gelecekte tüketici tercihlerindeki muhtemel değişimlere değinmişlerdir. Bir diğer araştırma sonuçlarına göre (Müsiad, 2020), turistler salgından dolayı iş endişesi içerisinde oldukları ve tatil düşüncelerinden uzaklaştıklarını belirtmektedir. Türkiye'de turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerdeki işletme sahibi veya üst düzey yöneticilerle gerçekleştirilen bir araştırmaya (Demir vd., 2020) göre ise katılımcıların gelişmeleri endişe ve tedirginlik içerisinde takip ettikleri, bu sürecin maliyetlere yansıtacağını görüşünde oldukları belirtilmektedir.

Yeni araştırmacıların Covid-19 salgını ile ilgili başta turizm olmak üzere tüm endüstrilere etkileri hakkındaki araştırmaların farklı örneklem grupları çerçevelerinde yapmaları önerilebilir. Araştırma ilgili çalışma evreni ile sınırlandırılmış olup araştırmadan elde edilen sonuçlar yalnızca bu çalışma evreni için geçerli sayılabilmektedir.

Kaynaklar

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 7-21.
- Airports Council International (ACI). (2020). The Impact of COVID-19 on the Airport Business: Preliminary Assessment, ACI Report: 1-25.
- Atay, L. (2020). COVID-19 Salgını ve Turizme Etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1): 168-172.

- Bahar, O. ve İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1): 125-139.
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1: 62-79.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (9. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Cucinotta, D. ve Vanelli, M. (2020). WHO Declares COVID-19 a Pandemic. *Acta Biomedica*, 91(1): 157-160.
- Çitil, A. A. (2020). Salgın ve Gelecek. *İlmi Etüdler Derneği (İLEM) Covid-19 Soruşturma Dosyası*, 2: 1-13.
- Çobanoğlu, N. (2020). Bireysel, Profesyonel, Toplumsal, Bilimsel ve Siyasal Etiği Yeniden Sorgulatan COVID-19 Pandemisi. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(Ek Sayı 1): 36-42.
- Deloitte (2020). Türkiye’de Turizm ve Konaklama Sektörü / Covid-19. Nisan, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consumer-business/articles/turkiye-de-turizm-ve-konaklama-sektoru-covid-19.html>, Erişim tarihi: 30.05.2020.
- Demir, İ. (2020). Kovid-19 Salgınının Seyri ve Türkiye Ekonomisi. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULISA) Enstitüsü*, 12(1): 7-16.
- Demir, M., Günaydın, Y. ve Demir, Ş. Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye’de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1) :80-107.
- Erol, S. I. (2020). Covid-19’un Çalışma Hayatına Yansımaları Salgından Etkilenen Bazı Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19): 213-232.
- Folinas, S. ve Metaxas, T. (2020). Tourism The Great Patient of Coronavirus Covid-2019. *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No: 99666, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/99666/>, Erişim tarihi: 30.05. 2020.
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2020). Pandemics, Tourism and Global Change: A Rapid Assessment of Covid-19. *Journal of Sustainable Tourism*, Published Online: 27 April, <https://www.tandfonline.com/loi/rsus20>, Erişim tarihi: 31.05.2020.
- Gursoy, D., Chi, C. G. ve Chi, O. H. (2020). COVID-19 Report for the Restaurant and Hotel Industry. <http://news.hospitality-1st.com/CCBWSU-051420.html>, Erişim tarihi: 11.05.2020.
- Günay, F., Bayraktaroğlu, E. ve Özkul, K. (2020). Assessing the Short-term Impacts of COVID-19 Pandemic on Foreign Visitor’s Demand for Turkey A Scenario Analysis. *Journal of Ekonomi*, 4: 80-85. <https://www.worldometers.info/coronavirus/>. Coronavirus Update (Live), Erişim tarihi: 06.06.2020.
- International Labour Organization (ILO). (2020). COVID-19 and the Tourism Sector. ILO Sectoral Brief, 9 April, https://www.ilo.org/sector/Resources/publications/WCMS_741468/lang-en/index.htm, Erişim tarihi: 30.05.2020.
- İbiş, S. (2020). Covid-19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 85-98.
- İslam, Y. (2013). *Kaynak Araştırması Yapma*. (Edt. Z. Kaya ve M. Şahin) *Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (2. Baskı), s. 31-63, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Karcıoğlu, Ö. (2020). COVID-19 Epidemiyolojik Bilgilerimiz ve Hastalığın Dünyadaki Gidişi. *Journal of ADEM*, 1(1): 55-71.
- Katip, M. (2019). Ortaöğretim Okul Yöneticilerinin Etik Dışı Liderlik Davranışları Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kıncal, R. Y. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kutlu, R. (2020). Yeni Koronavirüs Pandemisi ile İlgili Öğrendiklerimiz, Tanı ve Tedavisindeki Güncel Yaklaşımlar ve Türkiye’deki Durum. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2): 329-344.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). Yatırım İşletmeler Genel Müdürlüğü. <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/69320,turizmistatistikleri2019-4pdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 20.05.2020.
- Macit, A. (2020). Küresel Salgınların Tarihi ve Dünya Tarihsel Dönüşümler. İlimi Etüdler Derneği (İLEM) Covid-19 Soruşturma Dosyası, 4: 1-10.
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD). (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye’de İç Turizm Talebi: Mevcut Durum ve Beklentiler. Araştırma Raporu.
- Özkoçak, V., Koç, F. ve Gültekin, T. (2020). Pandemilere Antropolojik Bakış: Koronavirüs (Covid-19) Örneği. *Turkish Studies*, 15(2): 1183-1195.
- Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Bilim Kurulu Çalışması, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-ne-dir>, Erişim tarihi: 31.05.2020.
- Sağlık Bakanlığı (2020). Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/>, Erişim tarihi: 06.06.2020.
- Strielkowski, W. (2020). International Tourism and Covid-19 Recovery Strategies for Tourism Organisations. <https://www.preprints.org/manuscript/202003.0445/v1>, Preprints: 1-6, Erişim tarihi: 30.05. 2020.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Turizm ve Tanıtım Geliştirme Ajansı (TGA). (2020). Pandemi Süresince Uygulanacak Covid-19 ve Hijyen Uygulamaları Değerlendirme Formu. <https://www.tga.gov.tr/sertifika-kriterleri/>, Erişim tarihi: 11.05.2020.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2020). Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 01.05. 2020.
- Ulutaş, U. (2020). Koronavirüs Sonrası Küresel Trendler. (Edt. U. Ulutaş) COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, s. 10-19, Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Vetter, P., Eckerle, I. ve Kaiser, L. (2020). Covid-19 A Puzzle with Many Missing Pieces. *British Medical Journal (BMC)*, 368(m627): 1-2.
- Wang, L., Gao, Y. H. ve Lou, L. L. (2020). The Clinical Dynamics of 18 Cases of COVID-19 Outside of Wuhan, China. *Eur Respir J*, 55(2000398): 1-4.
- World Tourism Organisation (UNWTO). (2020). Global Guidelines to Restart Tourism. 28 May, <https://www.unwto.org/news/unwto-launches-global-guidelines-to-restart-tourism>, Erişim tarihi: 04.06.2020.
- World Tourism Organisation (UNWTO). (2020). Impact Assessment of the COVID-19 Outbreak on International Tourism. May 2020, <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>, Erişim tarihi: 04.06.2020.
- Yakar, B., Kaygusuz, T. O., Pirincci, E., Onalan, E. Ertekin, Y. H. (2020). Knowledge, Attitude and Anxiety of Medical Students About the Current COVID-19 Outbreak in Turkey. *Family Practice and Palliative Care*, 5(2): 36-44.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2020). 20 Nisan 2020 Tarihi İtibariyle Covid-19 Virüsünün Dünyadaki Coğrafi (Kıtalar ve Ülkelere Göre) Dağılımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 17-44.
- Zu, Z. Y., Jiang, M. D., Xu, P. P., Chen, W., Ni, Q. Q., Lu, G. M. ve Zhang, L. J. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) A Perspective from China. *Radiology*, February: 1-29.